

VÉGH JÓZSEF

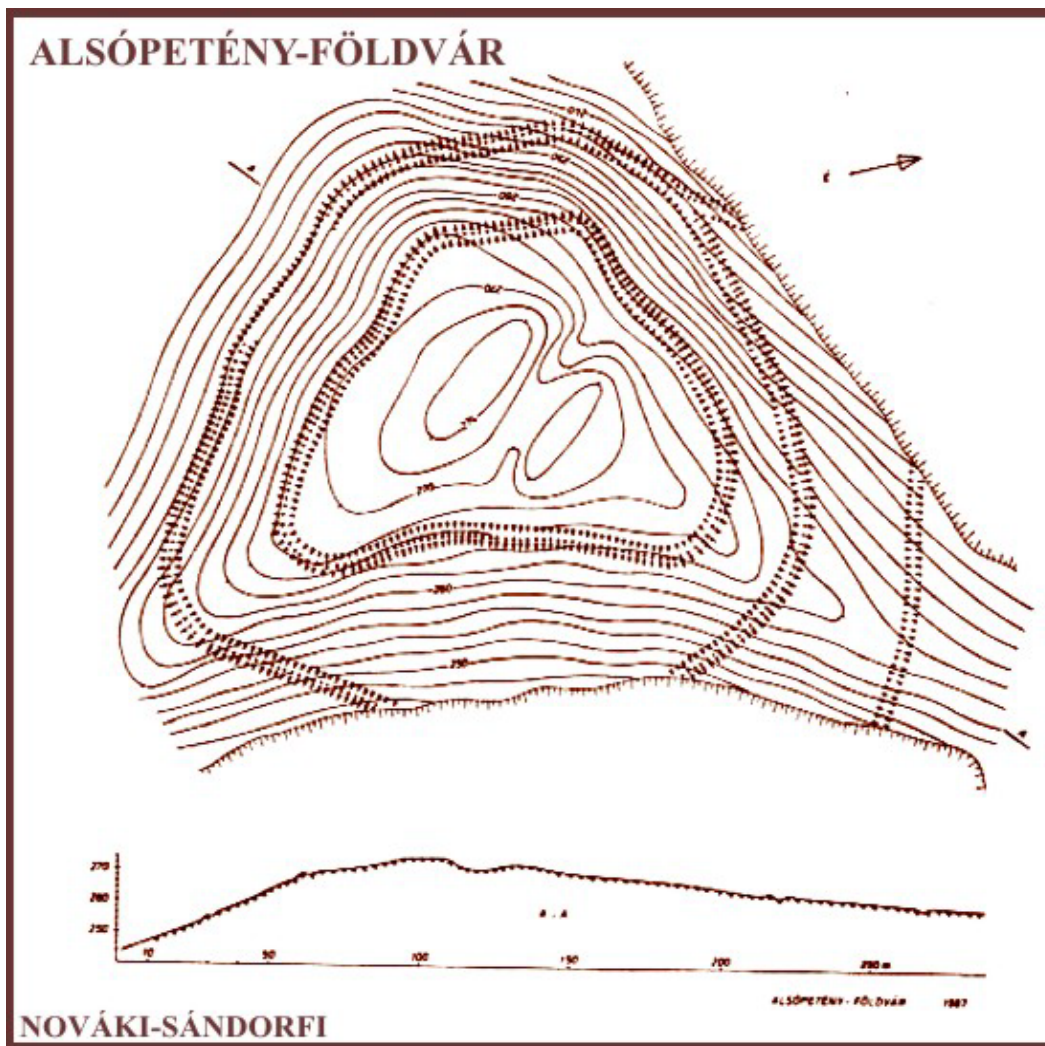
Werböczy István faluja:

Alsópetény

Kezdetektől a török hódoltságig

A község neve a Péter személynév korai alakjából, a Pete kicsinyítőképzős változatából származik. A határában egykoron álló földvár, melyet szláv eredetűnek tartanak, bizonyítja, hogy elődeink közkedvelt lakóhelyéül is szolgált a terület. Érdekességként megemlítjük, hogy a ma is a Földvári dűlő nevet viselő helyszínen a századunk harmincas éveiben egy körülbelül száz négyzetméteres rész annyira megsüllyedt, hogy a benne eltűnő fák koronája volt a föld színével egymagasságban. A helybeliek közül többen a földvárral hozták összefüggésbe, de lehet, hogy a környéken gyakori barlangrendszer egyik ága omlott be.

Első írásos említését egy 1268-ban keletkezett oklevélen találjuk. Az írás a két Petényt „Due ville Pethen” néven említi, kinek birtokosa már harmadik generáció óta, tehát már a tatárjárást megelőző időszakban is, a Csák nemzetség, melynek III. Ugrin nevezetű tagja a két Petényt 1268-ban és 1274-ben eladta a Zsadány nembeli Arnót fia, Dénes mesternek. A korra jellemző volt a királyi jóváhagyással való birtokvásárlás. Miután azonban III. Ugrin 1280-ban újra eladta a birtokot - ezúttal 1000 márkáért a Gyulazombor nembeli Szemerdi fia, Erdő ispánnak - kit a helység birtokosául hivatalosan be is iktattak - a két birtokos között húsz évig tartó perlekedés kezdődött. Erdő ispán, valamint Dénes mester úgy rendezték a váci káptalan előtt a köztük levő vitájukat, hogy Dénes mindkét falut átadja a birtoklevelekkel együtt Erdő ispánnak, 225 márká lefizetése fejében. Borovszky monográfiája szerint az eset fordítva történt, s Dénesnek kellett fizetnie, hogy régi adományosként a helység a birtokában maradjon.

IV. (Kun) László király (1272-1290) a hozzá hű híveit túlzott méretekben ajándékozta meg, s ez gyakran szült elégedetlenséget az urak között, sőt országszerte lázadásokhoz, családok közötti háborúskodáshoz vezetett. A Cserhát déli oldalán lévő hívei közül 1277-ben az Alsó- és Felsőpetényben birtokos Csák nembeli Pósa fia, Ugrint, királyi főlovászmesterét, tárnokmesterré, azaz a királyi kincstár örököjévé nevezte ki. A csatározásoknak a tatárok 1285. évi váratlan betörése vetett véget, mely során a megye déli részét pusztították. A néhány hétig tartó öldöklésük után a király csapatai megfutamodásra készítették őket, ám szinte utána azonnal újból kitört a belső háború.

Az utolsó árpádházi király (III. András) halálával a tartományurak hatalma megerősödött. A déli országrészben az agg Ugrin tárnokmesteré volt a hatalom, aki hivatali pályafutását még IV. Béla alatt kezdte. Központja a Duna mellett, Ujlakon (a mai Ilakon) volt. Az utódlás tekintetében Károly Róbert volt legesélyesebb. A püspöki kar, a nádorok zöme és Csák Ugrin is őt támogatta. 1307-ben ünnepélyesen királlyá nyilvánították, ám viszonya hamarosan megromlott a tartományok első embereivel. Támasza csak Ugrin maradt, ki azonban 1311-ben meghalt.

A tatárjárás utáni évtizedeket az egyházak megerősödése is jellemezte. Ennek forrása nagyrészt az egyházi tized volt. Petény egyházi tizedét 1336-ban az esztergomi szentgyörgyi prépostság kapta meg.

A kor kereskedelmét nagyban gátolta, hogy az ősi vámszedő helyeken kívül a földesurak is szedtek - olykor jogtalanul - vámot. Az e téren kialakult zűrzavar megszüntetése érdekében Zsigmond király, királyi biztosokat küldött ki. Nógrád megyében Businczi György vizsgálta felül a vámokat. Jelentéséből megtudjuk, hogy bár Petény nem tartozott a vámoshelyek közé, mégis a fontos kereskedelmi útvonalak mentén, feküdt. A vámfizetés alól ugyanis bonyolult kivételek voltak. Így például nem fizettek Agárdon vámot azok, akik a Nagyvadkert - Bánk - Petény irány felől érkezve Gután, Nógrádon vagy Tolmácson keresztül mentek árujukkal Vác felé tovább.

A helységet a XV. század elején az Alsópetényiek birtokolták, ám a család kihalása után visszaszállt a királyra. I. Ulászló azután a Szobi családnak adományozta 1440-ben, melynek kiterjedt birtokai voltak egész Nógrád megyében. Bár 1460-ban a Gácsi családnak is voltak itt földjei, 1507-ben Szobi Mihály adta át Werbőczy Istvánnak, miután a jogtudós a Szobi családból választott feleséget magának.

Az 1400-as évek vége felé az országos törvényhozásban élenjáró tisztviselők a koronára háramló birtokokat igyekeztek maguknak megszerezni, s rokonsági kötelek létrehozásával megtartani. Nógrád megyében a legjelentősebb eredményeket Werbőczy István érte el, mikor kölcsönös öröklési szerződést kötött Szobi Mihállyal, kinek tulajdonában állt - számos más birtoka mellett - Alsópetény is. Így vált Werbőczy nógrádi nagybirtokossá, s a hagyomány szerint ide vonult vissza híres művének, a Tripartitumnak a megírására. Lévén, hogy - bárhogyan is változott a századok folyamán a megítélése - mégis ő a község múltjának legjelentősebb személyisége, külön fejezetben szólunk róla.

A török kor mérhetetlen pusztulást, megpróbáltatást hozott a vidék egyébként is szegény sorsú embereinek. Egy 1542-es összeírás Alsópetényben 12 portát, 15 pusztát jobbágy telket és 15, szegénysége miatt adókedvezményben részesülő jobbágyot számolt. A két Petény az 1579. évi defter tanúsága szerint 12.200 akcse jövedelmet hozott a töröknek. Az itt élők fizikai nyomorúságát fokozta, hogy lelki vigaszt sem találhattak, hiszen a hódoltság időszakában a templomuk elpusztult. Borovszky még 1910-ben említi maradványait a falu határában.

A török után

A felszabadító tizenötéves háború újabb pusztítással tetézte a már-már elviselhetetlen nyomorúságot. Alsópetény népe szinte teljesen elpusztult.

A török hódoltság időszaka viszonylag szabadabb teret engedett a protestáns tanok terjedésének. Az újra erősödő katolikus egyház azonban támadást indított pozíciói visszaszerzésére. A Rákóczi szabadságharc idejére a viszálykodás megcsendesült ugyan, de 1711 után újra mindennapos volt az erőszakoskodás.

A század elején még számbeli fölényben lévő protestáns érzelmű földesurak lutheránus szlovákok jobbágytelkeikre való betelepítésével igyekeztek visszaütni pótlandó a török kor alatt elpusztult, vagy elmenekült népességet. Így kerültek a környéken Ősagárdra, Nőtincse, Felsőpeténybe evangélikus, Alsópeténybe viszont a földesúr vallása szerint katolikus szlovákok.

Az 1715. évi országos összeírás sajnos Alsópetény vonatkozásában csak csekély adatot tartalmaz, hiszen ebben az összeírásban nem szerepelnek a nemesség adatai.

Alsópetény valamennyi jobbágya a nemesi birtokon, az úgynevezett curiális telkeken élt. Az összeírás szerinti jobbágycsaládfők nevei: Csery András bíró, Tóth Pál, Hankin Pál, Fedor György, Varga György, Balásko János, Kovács Márton.

A majd mindenben közös sorsú Felsőpetény adatainál viszont érdekes bejegyzésre bukkanhatunk: „a szőlőt 3-4 éve telepítették, terméséről, minőségéről még nincs tapasztalatuk” Nőtincsnél ez áll: a szőlőt két éve telepítették, termés még nincs. Az adatok azért fontosak a számunkra, mert minden bizonnyal ekkor telepítették a község életében a későbbiekben jelentős szerepet játszó alsópetényi szőlőt is. Az összeírásban olvashatunk a gazdálkodás egyéb jellemzőiről is: a kétnyomásos gazdálkodás során az elvetett vetőmag 4-5-szöröse terem meg. Főleg búzát, árpát és zabot termelnek.

1720-ban is nemes községként szerepel az összeírásban, adóköteles háztartások nélkül.

1740-ben az Osztrólczy és a Jeszenszky családok voltak a birtokosok. A század második felében telepedtek itt le a Gyurcsányiak, de több kisebb földbirtokos is élt ekkor a faluban.

Mária Terézia szabályozni kívánta az uralkodó, a földesurak és a jobbágyság viszonyát, amely azonban nem állt a főnemesség érdekében. Az uralkodónő 1767-ben megjelent úrbéri rendeletében valósította meg az országgyűlés ellenében is az elképzeléseit. A rendelet végrehajtásához azonban, a tényleges helyzet pontos felmérésére volt szükség. Ennek érdekében készült el az a kérdőív, amely a Kilenc Pont (Novem Puncta) néven vált ismertté. A kilenc kérdésre adott válasz - melyet az egész falu nevében a bíró és az esküdtek adtak - bepillantást enged sok tekintetben a XVIII. század végi falvak életébe. A Nógrád megyei felmérésre 1770-1771-ben került sor.

Az alsópetényi, szlovák nyelvű bevallásból, melyet Kovács János bíró, Oravecz András törvénybíró és Bander János, valamint Somor János esküdtek tettek, kiderül, hogy a települések a felmérést megelőzően a földesúrnak tett szolgáltatásokat szabályzó urbárium, vagy szerződése nem volt.

A földbirtokosok és a hozzájuk tartozó jobbágycsaládfők száma: báró Révay Kristóf 9, Gyurcsányi Ignác 15, Dobóczky László 4, Bacskády Pál 16, Podhorszky János 1. Összesen 45 jobbágy család.

A község kedvező adottságaira kérdező pontban a rendkívül tömör, szűkszavú válaszok is nagyon sokat elárulnak az alsópetényiek mindennapi életéről, munkájukról: "Épület- és tűzifa elegendő, szőlő van. Mészke is van, melyből meszet égetnek, ezt eladják Az erdőben található fából bognárkodnak, a terméket Vácra szállítják. Malom és falusi kocsmá van, melyért 12 Ft bért fizetnek" A hátrányos adottságok közt csak annyit írnak: "A zápor gyakran elrontja a földeket és réteket." A további kérdések már a konkrét szolgáltatásokra kérdeznak rá. Ebből kiderül, hogy robotként fuvarmunkát végeznek, annyit, amennyit csak kér a földesúr, készpénzben és természetbeni ajándéknyújtásra az alábbiak szerint voltak kötelezve a jobbágyok:

	<u>készpénz</u>	<u>liba</u>	<u>icce vaj</u>	<u>tojás</u>	<u>tyúk</u>
Révaynak 8 Ft 483/4 dénár		1	1,5	36	3
Gyurcsányinak 8 Ft 621/8 dénár 1/2			3/4	75	3
Dobóczkyknak 4 Ft 1/8 dénár	1,5		1,5	15	3
Bacskádynak 16 Ft 95 pénz	3 1/4		1,5	15	

őz és madár megváltásért fizetnek 7 Ft 20 dénárt.

Mindezekon felül a földesurat megilleti a mindenféle termény kilenced része.

A század vége felé érkezik birtokosként a Somogyi család, őket követték az Andreánszkyak, majd a Gyurcsányi család kihalása után a Prónayak.

A templomdomb látnivalói

A falu főteréről indulva először a templomdombot látogatjuk meg. Már a felvezető lépcsősor is a letűnt korok hangulatát árasztja. A római katolikus templom maga a XV. században épült. Hajóját Jeszenszky István 1724-ben átépítette, s felhasználta hozzá a régi anyagokat. A déli oldalon található a sekrestye, az északon három barokk ablak. Az oldalbejáraton rokokó kilincs, zár és vasalás. Belépve a templomba a gótikus, keresztboltozatú szentélyben egy XVIII. század közepéről származó barokk főoltárt találunk. Az oltárképen Szent István látható, amint felajánlja a koronát. A baloldali mellékoltárkép Pietáját Szelle A. festette 1901-ben. A templom új keletű faragványait a rétsági Dudás György amatőr fafaragó készítette.

A templomból kilépve a különálló, kétemeletes barokk harangtorony tűnik a szemünkbe. A XVIII. században épült. Az irodalom 1717-es harangját említi. Ma három harang található benne. A legnagyobb felirata: "Szűz Mária, Magyarország védasszonya könyörögi az alsópetényi jámbor hívekért!" A középsőn: a "Szent József, oltalmazod az alsópetényi híveket" -felirat látható. Mindkettő 1920-ban készült, Szlezák László budapesti műhelyében. A legkisebb harang felirata Szent Mihály arkangyalhoz szól.

A templomdombot körbejárva régi szép kőkeresztek jelzik, hogy itt volt az ősi temetkezési hely. A harangtorony tövében találjuk a Gyurcsányi család temetkezési helyéül szolgáló kriptákat.

A moysfalvi Gyurcsányi család

Trencsény vármegyéből származnak, s idővel Nógrádban és Bars vármegyében is birtokokat szereztek. Gyurcsányi Imre, az aransarkantyús vitéz, Mária Teréziától újabb adományokat is kapott. Fia, Ignác érkezett Alsópeténybe. Az ő felesége állította, a Magyarország történetében is ritka építményt, a Werbőczy gúlát. Fiuk, József 1806 és 1811 között Nógrád vármegye főszolgabírája volt. A kihalóban lévő család utolsó férfitagja, Gyurcsányi Gábor jelentős szerepet játszott megyénk életében. Előbb, mint a vármegye helyettes-, majd 1828 és 1832 között első alispánja tevékenykedett. Megválasztották királyi tábla ülnökéül, majd később altárnokká és a kétszemélyes tábla ülnökévé is.

Vármegyénkben az 1817. évi választások során a vallási hovatartozás szerint különültek el az érdekcsoportok, ám végül a református Gyürky Pál került ki az összecsapásból másodalispánként győztesen. A Kolomperia néven megalakult titkos társaság azonban Gyurcsányi Gábort szerette volna a helyében látni. Ha valaki közéjük akart állni, azzal Sréter János főkolompos „valamiféle szört csókoltatott meg”, de ez a bolondos felavatási szertartás nem jelentett különösebb elkötelezettséget. Mikor Bécsben híret vették az. összeesküvésnek, nagy ijedelem támadt, gondolván, hogy nagyobb politikai hatása lehet.

Bár 1818-ban Gyürkyt első alispánná választották, az egyébként ártalmatlan társaság elérte a célját, hiszen Gyurcsányi másodalispán lett. Kettejük harca tovább éleződött, mikor az uralkodó 1821-ben a katonai költségek fedezésére újabb adókat akart kivetni.

A vármegye a rendelet végrehajtása ellen foglalt állást. Az egymásután küldött királyi biztosok és a Gyurcsányit is maguknak megnyerő rendek között éles ellentét bontakozott ki, s csak erőszakkal győzhetett az uralkodói érdek. Az alsópetényi földbirtokos az 1822-23. évi vármegyei ellenállás alkalmából ismét főszerephez jutott. Az országgyűlésben felszólalva védte a nemesek érdekeit. Gyürky távozása után közfelkiáltással első alispánná választották. Gyurcsányi, valamint barátja és országgyűlési képviselőtársa, Prónay kezdeményezésére alakult meg a Nógrádi Nemzeti Intézet, az a kultúrintézmény, amely a 'honi nyelv és nemzetiség terjesztésére' alapított, s mely célul tűzte ki a népműveltség és a népjóléti tevékenység támogatását.

A kripta felett áll a nevezetes Werbőczy-emlékmű, melyet Gyurcsányi Ignácné állíttatott 1791-ben. Mocsáry írja róla: "megjegyzésre méltó, hogy ama' mindenek előtt esmeretes Verbőtzii István, a' Magyar ég alatt el nem felejthető törvény-írónk itten találá fel tsendes pihenő helyét, mellynek nagyobb emlékezete' okáért egy márvány-köre illy felírás tétetett:

Leges hic Patriae scripsit Verbőtzius olim,
Lex manet, at cecidit scriptor, et ipsa Domus.
Rudera nunc arcis rursus tolluntur in altum,
Paci, non Liti, Saxa datura locum.
Hic ponam curis finem, hic cum stirpe quiescam,
Spes vana hic solvat, spes mihi sola Deus.
Theresia Blasko Vics Vidva IgnatII GyVrCsanyI,
PIIs gentIs s Vae ManIbus pos Vit."

A háromoldalú gúlába illesztett emléktábla latin szövege az alábbi:

A haza e törvényeit egykoron Werbőczy írta,
A törvény megmarad, de meghalt az írója, és maga a Ház.
Most a vár dűledezett falait újra felállítják,
A Kőépület nem a civakodásnak, hanem a békének szándékozik helyet adni.
Itt fejezem be a gondoskodást, itt nyugodjak családommal,
Itt hagy el a meddő remény, egyedüli reményem az Isten.
Blaskovics Terézia Gyurcsányi Ignác özvegye,
Saját nemzetsége jótékony kezeivel állította.

(fordította Somfai István)

Az alsópetényiek még emlékeznek az emlékmű 1933-beli rendbetétel utáni ünnepségre.

A váci püspök szentelte fel akkor újra, de népes vendégsereget fogadott szinte az egész országból a báró és a gróf is, kik a levették sorfala közt vonultak el az emlékműhöz. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület évi 30 pengő erejéig magára vállalta az emlékmű rendben tartásának költségeit. A főúttól a templomig vezető útszakaszt ekkor nevezték el Werbőczy útnak.

Werbőczy István

Családja ősrégi Ugocsa megyei család, melynek eredeti neve Kerepeczi volt, de miután 1429-ben megszerezték a verbőci birtokot a Hunt- Pázmány nemzetségből származó Zovárdffyaktól, kezdték használni a tekintélyesebb Werbőczy nevet.

Legnevezetesebb tagja, Werbőczy István már valószínűleg Verbőcön született 1458 táján. Nagyapja Luxemburgi Zsigmond asztalnoka volt. Apja Werbőczy Osvát, anyja Deák Apollónia. Felsőbb tanulmányait a Mátyás király és Vitéz János által alapított pozsonyi Istropolitana Akadémián, a krakkói egyetemen és Olaszországban végezte.

Kiváló latin, görög és német nyelvtudását egy hazai dómiskolában szerezte. Hosszú, viszontagságos életútja során része volt hatalmas elismerésekben, gazdagságban, de számkivetettségben és bukásban is. Munkája - a hagyomány szerint Alsópetényben írt Hármaskönyv - 450 éven át a nemesség bibliája volt, melynek szerzőjét nemzeti hősként ünnepelték. A szocialista történetírás megbélyegezte, s a magyar nép főellenségeként tartotta számon.

Werbőczy István

Báthory István segítségével 1483-ban konzervátorként, azaz levéltárosként az udvarhoz került. 1492-ben már a királyi kúria jegyzőjeként tevékenykedett, s emellett Szobi Mihály jegyzőségét is vezette, ki már 1498-ban ajándékozott neki néhány nógrádi birtokrészt. Ezzel megkezdődött a Werbőczy birtok végeleáthatatlan gyarapodása. Mint a birtokpereknél közreműködő szakértő, keserítette meg a perben állók életét, majd ő kaparintotta meg a kérdéses birtokokat. Feleségül vette Szobi Mihály leányát. Apósa az erősebb rokonsági kötelék érdekében adoptálta is, azaz fiává fogadta. Együtt aztán hatalmas birtokot harácsoltak össze. Éppen ő, aki a köznemesség elsősorú szószólója volt, ő terjeszkedett ily módon főként köznemesei családok rovására. Korlátlan ura volt Nógrádnak, hiszen csak e megyében, Alsópetényen kívül még Bujákon, Csesztvén, Cereden, Kisbágyonban, Kutason, Medveshidegkúton, Nagylócon, Nőtincsen, Óbáston, Ósagárdon és Szentén volt birtoka.

1500-ban a nemesség panaszait hangoztatta az országgyűlésben, tekintélyt szerezve ezzel, őt a királyi tanács nemesi ülnökévé választották. 1502-ben az országbíró ítélőmestere, s ezzel együtt az erdélyi vajda bírói helyettese lett. II. Ulászló király ezért őt bízta meg “az ország minden jogainak, törvényeinek egybeszedésévei, címekre és fejezetekre osztásával”. A Tripartitum a Dózsa-féle parasztfelkelés évében, 1514-ben készült el.

Ulászló halála után, II. Lajos került trónra, ki mellett Werbőczy királyi személynöki tiszteletet töltött be. Ezt a magas beosztást is újabb birtokok megszerzésére használta fel. Több alkalommal járt külföldön, delegációk élén, hogy a török elleni összefogásra hívja fel a figyelmet. Politikusként nem ért el jelentős sikereket. Tárgyalásait ballépések, sikertelenség, túlzott hiszékenység, megfontolatlanság jellemezte. Latin tudása ellenére magyarul tartott szónoklatot a velencei tanácsnak, Luther Mártont valósággal lerohanta, azt remélvén, hogy a nagy reformátor nézeteit meg tudja változtatni, de idehaza is előfordult, hogy rosszul taktikázva a vesztes fél oldalára állt.

Hatásos szónoklatai viszont növelték népszerűségét, s ezért az 1525. évben az ország legfőbb világi méltóságára, a nádorságra emelték. A köznemesei célokat támogató nádor azonban szálka volt a főnemesség szemében. Hatalmát így rövid ideig élvezhette, hiszen a főnemesei reakció 1526-ban megfosztotta nádori rangjától, sőt Szobi Mihállyal együtt ki is közösítették. Valószínűleg a számkivetettségnek köszönhető az életét, mert így a mohácsi csatát a felsőmagyarországi Dobronyára visszavonulva vészelhette át.

A kettős királyválasztás után, az alkalmatlan király, Szapolyai János oldalára állt, ki kancellárjává, tanácsnokává nevezte ki, sőt még az a megtiszteltetés is érte, hogy a királya fia gyámjával is őt kérte fel. Szapolyai János vereséget szenvedett a főurak által megválasztott Habsburg Ferdinándtól. Werbőczy az emigrációba is követte urát.

Életét a török által elfoglalt Budán fejezte be, hol a nyolcvanadik életéve elmúltával a török által leigázott lakosság fölötti judex volt, napidíjas bíró, afféle keresztény kádi. Az egykor országnyi birtokkal és hatalommal, népszerűséggel rendelkező államférfi apró-cseprő ügyek intézőjeként hunyt el 1541-ben egy dühkitörése következményeként.

Három házasságából egy fia született, Werbőczy Imre; ki apja ösellensége, Habsburg Ferdinánd oldalára állt, s később Tolna vármegye főispánja lett.

Milyen ember is volt tehát Werbőczy István? Egész élete tele van ellentmondásokkal. Művelt, sok nyelvet beszélő jogtudós, törtető hivatalnok, a mindenkori rendszer kiszolgálója, koncepciók perек végrehajtója, aki ugyanakkor mecénásként támogatta a nagy humanista Janus Pannónius elégiáinak kiadását. Kisstílusú pénzügyi tranzakciók végrehajtója, ki az ország legmagasabb posztját, a nádorságot is elérte. Életét külön kell választanunk híressé lett kézikönyvétől, mely egy szigorú következetességgel megírt nemesi védőbeszéd.

Az alsópetényi hagyományban Werbőczy a kíméletlen, gonosz földbirtokosként szerepel. Talán ma már ki sem lehet nyomozni, hogy ez az emlékezetben honnan származik. Lehetséges, hogy csak a legutóbbi évtizedek terméke, mikor Werbőczy a legfőbb népnúzóknak volt kikiáltva. Az is lehetséges azért, hogy a történet valóban évszázadokra nyúlik vissza: Történt egyszer, hogy a kastélyát építők közül az egyik munkás nem köszöntötte őt a rangjának kijáró tisztelettel. A földesúr ezen annyira felbosszankodott, hogy puskáját felkapva lelötte a köművest a falhoz állított állványról.

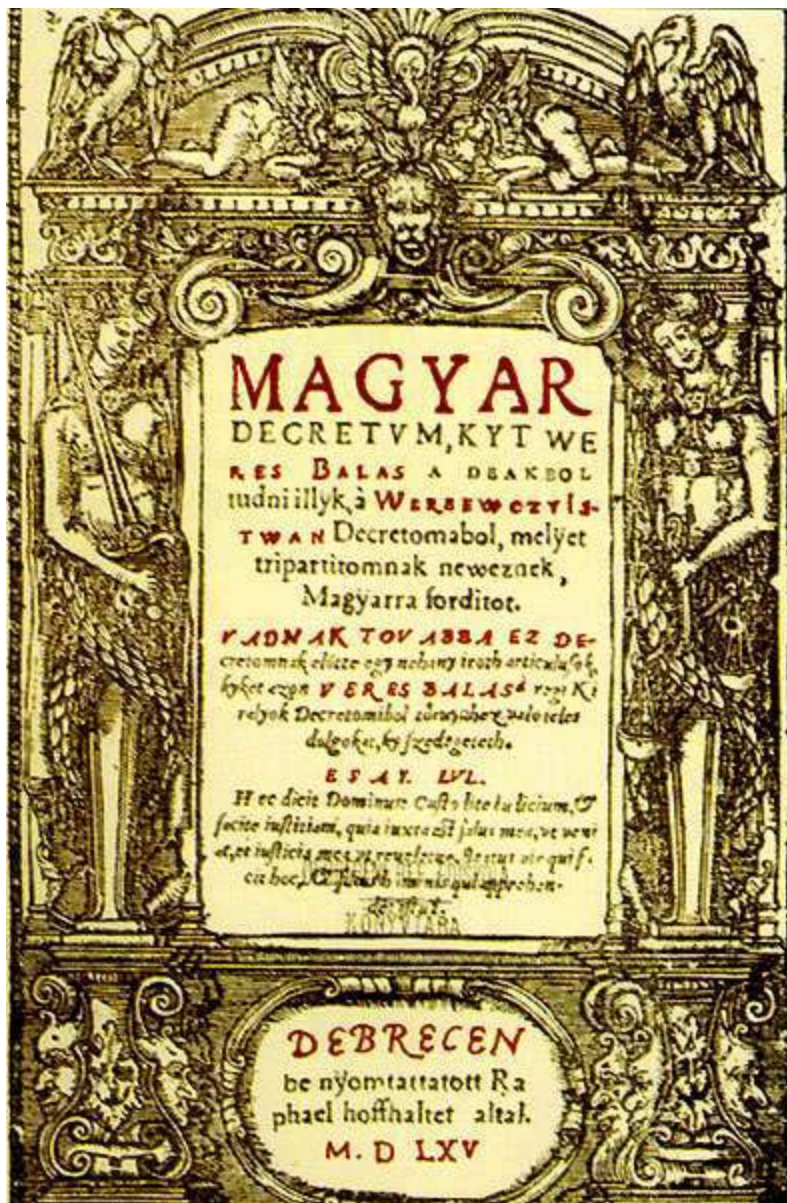
A hármaskönyv

Magyarországon Mátyás király uralma alatt 1486-ban jelent meg az első nyomtatásban is kiadott, a köznemességet támogató törvény. A Decretum Maius bizonyos engedményeket ad a jobbágyságnak is. Megerősítette szabad költözködési jogát, s utat nyitott a mezővárosi fejlődésnek. Halála után azonban kísérletét a törvények rendszerbe foglalására félretették. Az ezáltal keletkezett hiányt fokozták II. Ulászló zűrzavaros, egymásnak ellentmondó törvénykezései. Ezért volt szükség a jogszokások rendszerbe foglalására. Az uralkodó először Liszkai Adám protonáriust kérte fel erre a munkára. Miután azonban ő nem készítette el, Werbőczyt bízta meg a feladattal, ki alsópetényi birtokára visszavonulva több év munkájával megalkotta élete fő művét, mely egy csapásra híressé tette. Az Opus Tripartitum Juris évszázadokon át a nemesség jogforrása lett, s hatása egészen 1945-ig tartott. A jogkönyv készítése során felhasználta a művét már Európa szerte megelőző törvénygyűjteményeket. A nagy munkával 1514 tavaszára készült el, ám az időközben kitört Dózsa-féle parasztlázadás miatt az országgyűlés összehívására csak az év őszén került sor. Miután látta, hogy a parasztság ellen sorra hozzák a szigorú megtorlás törvényeit, az utolsó pillanatok buzgalmában ezeket is beillesztette művébe. A Dózsaék elleni véres bosszút így évszázadokra konzerválta. Az országgyűlés egy tíztagú bizottságnak - valamennyien elismert jogi szakértők - adta át a művet véleményezésre. Javaslatuk alapján Ulászló egy kiváltságlevéllel a magyar szokásjog hű tükrének nyilvánította. Az országgyűlés után azonban a főlányba kerülő főnemesekből álló mágnáspárt megakadályozta, hogy törvényerőre emelkedjen. A törvényeknél előírt módon ugyanis sohasem került megpecsételésre, a megyéknek és városoknak sem küldték meg, s a király aláírása sem került rá. A szentesítés folyamata tehát megszakadt, mert sértette a magyar főnemesség érdekeit.

Werbőczy nem tudta elérni, hogy elképzelései megvalósuljanak, ezért 1517-ben Bécsben Singreiner-nél, a híres nyomdásznál kiadatta saját költségén. Annak ellenére, hogy nem vált törvényvé, az ítélezésben a későbbiekben, mint magyar törvénykönyvre hivatkoztak rá.

A tankönyvszerű Tripartitum a nevét arról kapta, hogy három nagy részre tagolódik. Az első részben a nemesség birtok-, család- és öröklésjogi kérdéseit tárgyalja, a másodikban a vagyoni szabályokat, a harmadikban Szlavónia és Erdély jogszokásait, valamint a városi polgárság és az örökös szolgaságra kényszerített jobbágyság jogviszonyait írja le. Werbőczy a köznemesség vezére és ideológusa a jobbágyság teljes jogfosztottságát mondja ki, miközben a nemesség érdekében hangsúlyozza annak négy sarkalatos kívánságát. Ezek szerint nemes embert bírói ítélet nélkül elfogatni nem lehet, csakis közvetlenül a megkoronázott királytól függ, adót nem fizet és csak a haza védelmére tartozik fegyvert fogni és végül ellenszegülhet a törvénytörő királynak.

A jobbágyságot századokra olyan szolgaságra vetik, amely példa nélkül áll egész Európában. “Hogy árulásuk emléke időleges maradékaira is átmenjen, és hogy minden ember megtudja: mekkora büntény az urak ellen fellázadni, ennek utána az ebben az országban bárhol lakó összes parasztnak hűtlenségi vétkek miatt, amely szerint egyik helyről a másikra költözhetnek, elvesztvén, az ő földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaság alá legyennek vetve.”

“A királyi felség - az előbb említett parasztárulás örök emlékére püspökké vagy érsekké senkit se tegyen, aki paraszti nemből származott”

A Tripartitum azt is rögzíti, hogy minden paraszt heti egy nap ingyenmunkával tartozik a földesúrnak, s ha fegyvert találnak nála, kiherélik, második alkalommal pedig kivégzik. Részletesen felsorolja azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a jobbágyság teljesíteni köteles pénzben, termékben, munkában.

A Hármaskönyv a legtöbbször kiadott magyar könyv. Az 1517-es latin nyelvű kiadást 1565-ben követte a magyar, később a horvát és német nyelvű fordítása. Összesen 47 kiadást ért el, s ezen kívül még 11 népszerűsítő, esetleg verses változatot. Szerzőjét, Bél Mátyás a XVIII. század első felének legjelentősebb magyarországi tudósa Nógrád megye lakosságáról szóló írásában a legjelentősebb római jogtudóshoz hasonlítja. “Bizony, innen származott Werbőczy - ha pártütéssei nem szennyezi be magát, a híres - nevezetes magyar Ulpianus -, Petény falu kastélyából, nemesi vérből, ahol azután életében is tartózkodott. A magyar jogtudományban szerzett érdemeiről nincs okunk sokat beszélni, mert mindenkinek száján forognak és a Tripartitum eléggé bizonyítja.”

A Jeszenszky család

A Turóc vármegyéből, a Divék nemzetségből származó ősi család tagjaként nagyjesezni Jeszenszky Miklós költözött 1740 táján Alsópeténybe. Fiai közül Sándor a Beleznay-féle lovasezredben őrmester, István a Bethlen gyalogezred hadnagya volt. István építtette újjá az alsópetényi templomot. Valószínűleg a család állította ezt a szerény emléket, melyet a parkban találunk, s amelyen a következő felirat található: "Szeretett Atyánk emlékére István, Gábor, Lenke, Sándor", s az évszám: 1806. Békés és Pest vármegyébe való költözésük után érkezett a Somogyi család.

A Somogyi család

A család történetéről tudjuk, hogy Somogyi István 1642-ben nyert címeres nemeslevelet, melyet Péter 1734-ben a nemesi vizsgálaton felmutatott. Nógrád-vármegyében 1803-ban hirdette ki nemességét. Somogyi Zoltán nógrádi járási főszolgabíró volt. (megh. 1882)

Az alsópetényi kastélyuk építését a legtöbb forrás - egymásra hivatkozva - 1820-ra teszi, ám a valóságban minden bizonnyal korábban elkészült, hiszen már Mocsárynál ezt olvashatjuk az 1820-ban megjelent könyvében: "Ez alatt a Jászok Kapitányának, Somogyi Antalnak ékes úri lakhelye, szükséges és hasznos épületekkel körülvéve ékesíti ezen falut, mely egy keskeny völgyben fekszik."

A Hild József kúriáinak stílusában épülő, egyszintes, palával fedett klasszicista kastélyukat a Gyurcsányi családba beházasodó Andreánszky Sándor vásárolta meg.

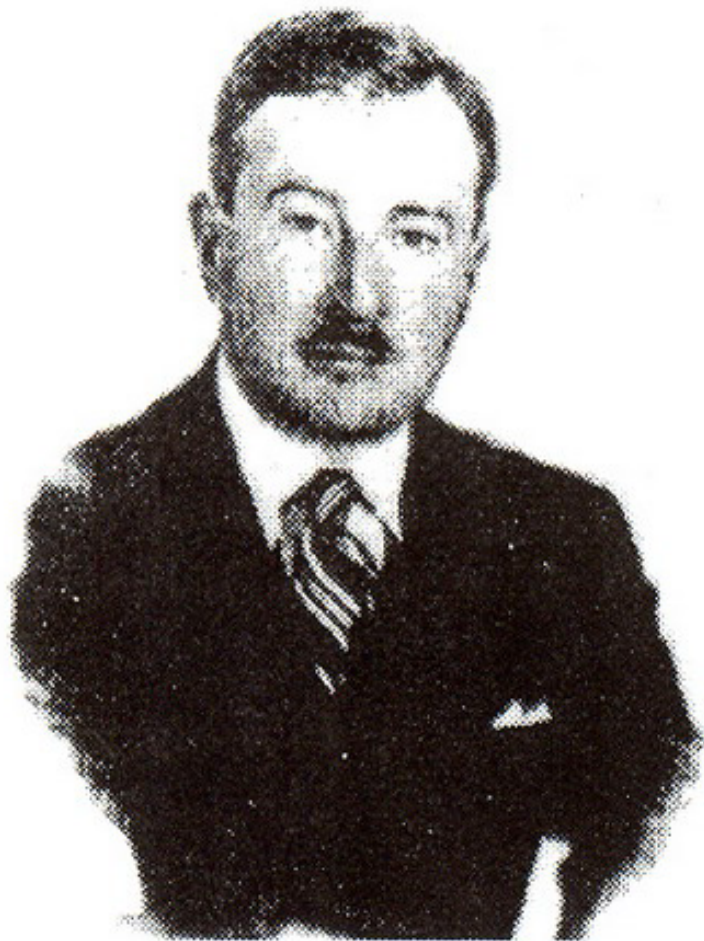
A báró liptószentandrászi Andreánszky család

Liptó vármegye legrégebbi családjainak egyike. Már az 1200-as években találkozhatunk velük az oklevelek tanúsága szerint. Első kimutatható őse Hauk Polku, 1230 táján élt. A család örökös főrendiházi tagsággal bírt. A liptószentandrászi előnevet és birtokadományt 1578-ban, osztrák bárói rangot 1802-ben, magyar bárói címet 1875-ben kapott. Az évszázadok során az Andreánszkyak legtöbbször a kincstárt szolgálta, de a XVIII. század második felétől kezdődően feltűnően sok tagja foglalt el jelentős szerepet a magyar bányászat történetében.

A család legjelesebb tagja az ifjabb Andreánszky Gábor volt.

1895. aug. 1-én született Alsópetényben. A háború miatti megszakítással a budapesti tudományegyetemen folytatott tanulmányokat Tuzson János akadémikus tanítványaként. 1922-ben avatták bölcsészdoktorrá. Nagy hatással volt rá egy, a professzorával, 1914-ben a Fogarasi havasokban tett gyűjtőút. Az első világháborúban az olasz és az orosz fronton is harcolt. 1918-ban olasz fogságba esett. Később a professzor által alapított Növényrendszertani Tanszéken lett tanársegéd, majd 1929-ben a tudományegyetem magántanárává habilitálták. 1942-ben lett a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának igazgatója, majd 1945-től a tudományegyetem növényrendszertani és növényföldrajzi tanszékének egyetemi tanára. 1952-ben visszahelyezték a múzeumba és ott működött haláláig.

Kutatásai során elsősorban a harmadidőszaki flórákat tanulmányozta. Ennek érdekében járt vizsgálatokat végezni a Földközi tenger környékén, Szicíliában, Szardínián, az Appenineken, Észak-Afrikában, de tanulmányozta az Alpok és a Kárpátok növényvilágát is. Foglalkozott az erdők fejlődéstörténetével és az éghajlatváltozás növénytakaróra való hatásával. Ősnövénytan írásai, monográfiái tették őt ismertté szakmai körökben. Ősnövénytan című kézikönyvében összefoglalta a növényi élet történetét és a korai növénymaradványokra vonatkozó ismereteket. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta. Akadémiai osztálytitkárként létre hozta az Acta Biologia című folyóiratot. Akadémiai tagságát 1949-ben tanácskozó taggá minősítették vissza, ám 1982-ben rendes tagságát posztumusz helyreállították. Fő művei: Ősnövénytan (Bp. 1954), Die Flora der Sarmatischen Stufe in Ungarn (Bp. 1959), On the Upper Oligocene Flora of Hungary (Bp. 1966) Budapesten halt meg 1967. november 20-án.

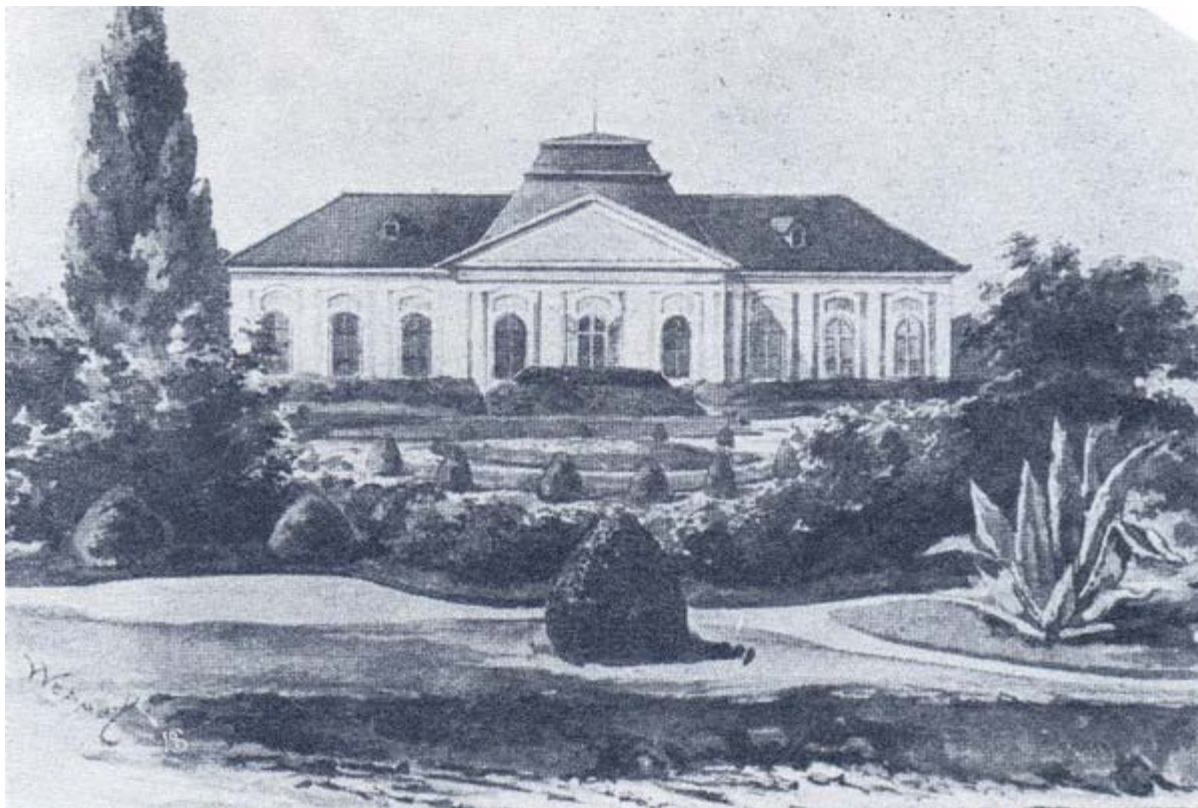
Andreánszky Gábor

Tótrónai és blatniczai báró és nemes Prónay család

A család Túróc vármegye legősibb családjai közé tartozik. Első ismert képviselője Rechk comes, ki 1279-ben kapta adományként Tót-Prónát. Fiai újabb adományokat nyertek III. Endrétől, a trónrakerülésében szerzett érdemeik elismeréseként. II. Mátyás és Mihály 1563-ban nemességmegerősítő címerlevelet kapott I. Ferdinánd királytól. Prónay Pál 1725 és 1741 között Nógrád vármegye követe. Tőle származik a család bárói ága, kik elsősorban megyénkben tevékenykedtek. A család tagjai közül sokan viseltek a vármegye életében jelentős tiszteket. Így köztük találjuk a századok során a vármegye tisztiügyészét és főjegyzőjét, táblabíráját és szolgabíróját, aljegyzőjét és országgyűlési képviselőjét. 1848-49-es szabadságharcban a család szinte valamennyi férfitagja nagy lelkesedéssel vett részt.

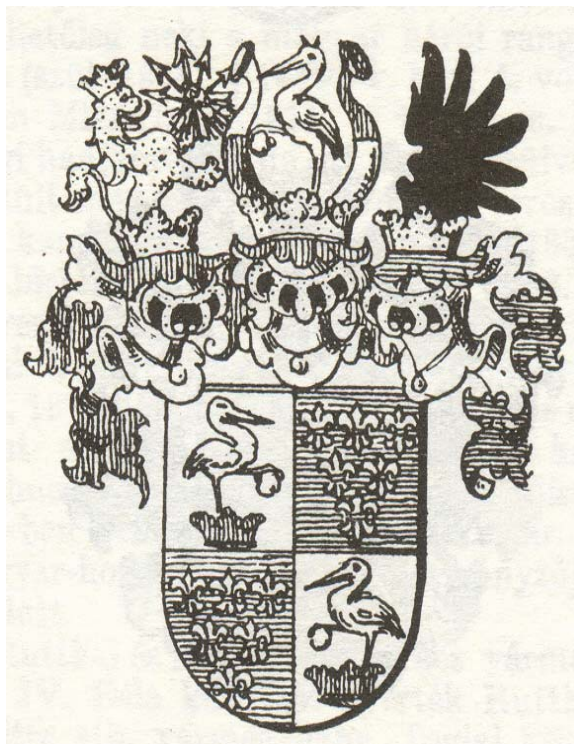
Prónay Mihály, az alsópetényi földbirtokos, ki addig is aktívan részt vállalt faluja vezetésében, 1906 április 23-án lett Nógrád vármegye főispánja. Felesége Batthány Felícia grófnő. A vármegye május 15-én tartott rendes közgyűlésén hódolatteljes tudomásul veszi kinevezését és előkészületeket tesz a beiktatására. A legnehezebb időszakban vállalta ezt a tiszteket. Az előzményekhez tartozik, hogy első Ferencz József király nem az alkotmány szerint jogosult ellenzéknek adta meg a kormányalakítás lehetőségét, hanem báró Fehérváry Gézá, a testőrség volt parancsnokát nevezte ki miniszterelnöknek. A "darabont" kormányt Nógrád megye sem ismerte el. Megyei ellenállást szervezett és egy 55 fős alkotmányvédő bizottságot hozott létre. Tagjai közt találjuk az alsópetényi földbirtokosokat is.

A Prónay kastély

Török Zoltán, a vármegye főispánja lemondott a tisztéről, ám az uralkodó által kinevezett gróf Brechtold Artúrt a megye nem ismerte el első emberéül. Mikor 1905 decemberében nyolcvan csendőr kíséretével érkezett Balassagyarmatra a megyeházára, ott zárt ajtók fogadták. Miután egy fegyvermesterrel kinyitatta az ajtót, az alispán feljelentette zártörés címén. Mikor végül 1906 januárjában a szinte teljesen üres közgyűlési teremben letette a hivatali esküt, a megyeházával szemben egy, a nevét viselő koporsót, s egy akasztófára felkötött kitömött rókát helyeztek el ellenzői.

A Prónay család bárói címere

Ilyen előzmény után Prónay “hódolatteljes” fogadása is még őszintébbnek, örömtelibbnek tűnik. Prónay, székfoglaló beszédében elmondta, hogy ő a főispáni állást nem kereste, s csak azért vállalta el, hogy a megyében béke legyen végre. “De biztatóan hatotta át a lelkem ugyanakkor az a tudat is, hogy a kitűzött magasztos czélok elérésében nem támaszkodom csupán csak gyarló egyéni erőmre, hanem támaszkodom oly férfiakra, a kikkel együttesen működve, szembeszállhatok minden nehézséggel. Ertem ezalatt nemcsak a vármegye minden önzetlen fiát, kinek szívében fekszik megyéjének a sorsa, de ideszámítom elsősorban a kipróbált és harcokban megedzett tisztikart, melynek élén szolgálni büszkeséggel tölt el”

Borovszky így jellemzi őt 1911-ben megjelent monográfiájában: “Ígért igazságos, becsületes igyekezetet, s hogy ígérését híven beváltotta, tanú rá az azóta teljes sikerben és zavartalan harmóniában lefolyt időszak”

Felhasznált irodalom:

Alsópetény képviselőtestületének jegyzőkönyvei, Nógrád Megyei Levéltár, V. 304.

Bónis György, A Hármaskönyv, in. Werbőczy István: Tripartitum, Téka, Budapest, 1990.

Dr. Borovszky Samu: /szerk/ Nógrád vármegye, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1911.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, Pesten, 1851.

Dr. Ladányi Miksa: Nógrád és Hont vármegye, Budapest, 1934.

Magyar Életrajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Mocsáry Antal: Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai, és Statistikai Esmertetése, Pesten, 1820.

Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendbeli táblákkal, Pest, 1857.

Nógrád megye története I.-IV. kötet, Salgótarján

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, Budapest, 1897.

Végh József: Alsópetény, Mikszáth Kiadó, 1995.

